

ANZU: GÜNEY MEZOPOTAMYA'DAN KÜLTEPE'YE

ANZU: FROM SOUTHERN MESOPOTAMIA TO KÜLTEPE

M. Tarık ÖĞRETEN

Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Ana Bilim Dalı, tarikogreten@gmail.com

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 24 Ocak 2022
Kabul edildiği tarih: 3 Mart 2022
Yayınlanma tarihi: 20 Aralık 2022

Article Info

Type: Research article
Date submitted: 24 January 2022
Date accepted: 3 March 2022
Date published: 20 December 2022

Anahtar Sözcükler

Imdugud; Anzu; Kültepe;
Mezopotamya; Asur Ticaret Kolonileri
Çağı

Keywords

Imdugud; Anzu; Kültepe;
Mesopotamia; Assyrian Colony
Period

DOI

10.33171/dtcfjournal.2022.62.2.17

Öz

Aslan başlı kartalın "anzu" olduğu genel kabul gören bir görüştür. Bu mitolojik varlığa ait ilk tasvirler MÖ 4. binyılın ikinci yarısında Güney Mezopotamya'da karşımıza çıkmaya başlar. Takip eden bin yılın ikinci çeyreğinde ise Anzu tasvirli eserler Mezopotamya'da çok yoğun bir şekilde görülmeye başlar ve aynı zamanda Mezopotamya'ya komşu bölgelerde de karşımıza çıkar. Ancak yoğun olarak yine Güney Mezopotamya'da, özellikle de Lagaş kentinde görülür. MÖ 3. binyılın ikinci yarısında, Akad Dönemi ile bu mitolojik varlığın tasvir edildiği sanat eserlerinde ciddi bir azalma gözlenir. Akad Dönemi'ni takip eden III. Ur Dönemi'nde Anzu tasvirli sanat eserlerinde yine bir artış olmakla birlikte, hiçbir zaman MÖ. 3. binyılın ilk yarısındaki kadar yoğun değildir. MÖ 2. binyılda Anzu tasvirli eserlerle çok az karşılaşılrsa da karşımıza çıkmaya devam eder. Bu bin yıldan kalma aslan başlı kartalın karşılaştığı bir diğer bölge ise Anadolu'dur. Anadolu'da, Aksaray/Acemhöyük, Konya/Karahöyük ve Kayseri/Kültepe gibi yerleşimlerde Anzu tasvirli eserlere rastlanmıştır. Ancak bunlar şimdiki kadar yalnızca mühür baskılarında karşımıza çıkmıştır. Anadolu'ya Asurlu tüccarlar tarafından getirildiği anlaşılan bu mitolojik varlık, en yoğun olarak, dönemin önemli bir ticaret merkezi olan Kültepe'den ele geçmektedir. Kültepe'de bulunan Anzu tasvirlerindeki Mezopotamya'ya has özellikler net bir şekilde izlenirken silindirik mühürler yanında damga mühürler üzerinde görülmesi ve Anadolu tanrılarıyla birlikte tasvir edilmesi gibi unsurlar Anadolu insanının bu mitolojik varlığın tasvir edilmesine kendi yorumunu kattığını gösterir.

Abstract

It is generally accepted that the lion-headed eagle is "anzu". The first depictions of this mythological creature begin to appear in Southern Mesopotamia in the second half of the 4th Millennium BC. During the second quarter of the following millennium, depictions of Anzu began to be seen in Mesopotamia very intensely and also appeared in the neighboring regions of Mesopotamia. However, it is mostly seen in Southern Mesopotamia, especially in the city of Lagash. In the second half of the 3rd Millennium BC, with the Akkadian Period, a serious decrease is observed in the depictions of Anzu. However, following the Akkadian Period, during the III. Ur Dynasty, there is an increase in the depictions of Anzu, although it has never been as intense as in the first half of the 3rd Millennium BC. While it is seen that the depictions of Anzu seem to have decreased a lot, they continue to appear in the 2nd millennium BC. Another region where the lion-headed eagle has appeared in this millennium is Anatolia. In Anatolia, depictions of Imdugu/Anzu are seen in settlements such as Aksaray/Acemhöyük, Konya/Karahöyük and Kayseri/Kültepe. However, these have only appeared on seal impressions until now. This mythological creature, which was understood to have been brought to Anatolia by Assyrian merchants, was most intensely found in Kültepe, which was also one of the important centers of this period. While Mesopotamian features are clearly observed in the Anzu depictions found at Kültepe, factors such as being seen on stamp seals alongside cylinder seals and being depicted together with Anatolian gods show that the Anatolian people added their own interpretation to the depiction of this mythological creature.

Giriş

Güney Mezopotamya kökenli Anzu olarak bilinen aslan başlı kartal tasvirleri, MÖ 4. binyılda ortaya çıkmaktadır. Anadolu'da ise MÖ 2. binyıl öncesine tarihlenmiş bir eser henüz bilinmemektedir. Bununla birlikte MÖ 2. binyıl başına tarihlenen Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na geldiğimiz zaman, Anadolu'da bu döneme ait bazı yerleşimlerde Anzu tasvirli sanat eserlerinin karşımıza çıkmaya başladığı görülür. Bu tasvirin Anadolu'da en fazla ele geçtiği yer olarak dönemin ticaret merkezi olan Kültepe ön plana çıkar. Bu çalışmanın amacı, Kültepe'de ele geçen eserler doğrultusunda Anzu'ya ait tasvirlerin Anadolu'da ortaya çıkışını ve gelişimini anlamak ayrıca Anadolu'ya geldikten sonra yabancı bir unsur olarak kalıp kalmadığını saptamaktır. Bunun yanında damga mühürlerde görülen bu mitolojik figürün bir başının aslan bir başının kartal olarak tasvir edilmesinin ne anlam ifade ettiğinin üzerinde durulacaktır. Bu çalışmada mühürler ya da mühür stilleri üzerine bir analiz değil, Mezopotamya inanç dünyasında Anzu'yu ortaya çıkaran ve şekillendiren düşüncenin Anadolu'ya gelindiğinde ne gibi değişimler geçirdiği üzerine bir analiz yapılmaya çalışılacaktır.

Anzu

Anzu, yeryüzünde insan ve hayvanlar için büyük tehlike olan aslan ile gökyüzünün en güçlü canlısı olan kartalın karışımı olarak karşımıza çıkar (Braun-Holzinger, 1987, s. 94). Bu mitolojik figürün vücudu kartal, kafası ise aslan kafası biçiminde tasvir edilmiştir (Braun-Holzinger, 1987, s. 94). Bu tanımın yanında Anzu kelimesinin aslan başlı kartalı temsil edip etmediği konusu sağlam temellere dayanmamaktadır (Fuhr-Jaepelt, 1972, s. 3). Bu eşleştirmenin ortaya çıkmasının nedeni ilk kez 1925 yılında F.Thureau-Dangin tarafından yayınlanan, Tello'da (Lagaş) ele geçen Lagaş Kralı Gudea'ya ait Silindir A. XIII 20-23'deki pasajdır. (Thureau-Dangin, 1927, s. 11). Söz konusu pasajda Gudea, efendisi Ningirsu'nun amblemi olan Anzu'nun damgasını bir tuğla üzerine derince bastırdığından söz etmektedir. Tello'da yapılan kazılarda üzerinde aslan başlı kartal baskısının bulunduğu bir tuğlanın ele geçmesi, bu kelime ile aslan başlı kartal arasında bir ilişki olduğu ihtimalini akla getirmiştir (Ek 1). Buna ek olarak Akbabalar Steli'nde (Ek 2) aslan başlı kartalın Ningirsu'nun bir amblemi gibi onunla birlikte tasvir edilmesi Gudea'ya ait pasajda geçen Anzu isminin aslan başlı kartalı temsil ettiği fikrini güçlendirmiş (Braun-Holzinger, 1987, s. 96) ve bu eşleştirme genel olarak kabul görmüştür.

Bu mitolojik varlığın ismi ilk kez F. Thureau Danguin tarafından “Im-gi(g)” olarak okunmuştur (1927, s. 11). Akad Dönemi öncesi metinlerde ve Akad Dönemi sonrası III. Ur Dönemi metinlerinde “AN.MI^{muşen}” olarak yazılan kelime (Alster, 1991, s. 2), Fara metinlerinde “AN.IM.MI^{muşen}” olarak yazılmıştır (Alster, 1972, s. 122). Eski Babil Dönemi’nde ise genellikle “AN.IM.DUGUD^{muşen}” olarak, bazen de “AN.IM.MI^{muşen}” olarak yazılmıştır (Alster, 1991, s. 2). Farklı yazım biçimlerine rağmen Sümercede okunuşu “Anzu(d)”,¹ Akadcada ise “an-zu-û” biçimi genel kabul görmektedir (Jeremy, George ve Postgate, 2000, s. 19).

Anzu, Sümer edebi metinlerinde dağlarda yaşayan yırtıcı bir kuş olarak anlatılır ve en önemli özelliği devasa olmasıdır. Lugalbanda mitinde yuvasının devasa boyutlardaki bir ağacın gövdesinde olduğu anlatılır (Wazana, 2008, s. 113). Ayrıca edebi metinlerde, boyutlarından dolayı kanatlarını çırpması ile kasırgalar ve kum fırtınalarına neden olduğu anlatılmaktadır (Black ve Green, 1992, s. 107). T. Jacobsen, temelde bu “karışık varlığın” fırtına bulutlarını yansıttığından, bunun yanında da mitolojik olarak gökyüzünde süzülen devasa bir kuş olarak betimlendiğinden bahseder. Aslan başlı kartal formunu almasını ise “*fırtına bulutlarından gelen gök gürültüsü sesinin ancak bir aslan tarafından çıkartılabileceğinden kafası aslan başı şeklinde tasvir edilmiştir.*” diye açıklar (1976, s. 128). Aslında Anzu’un fırtına bulutlarını yansıttığı yaygın kabul gören bir görüştür (Frankfort, 1954, s. 135). Buna ek olarak Aga ve Gılgamış hikâyesinde geçen Anzu kelimesi yalnızca bulut olarak çevrilebilmektedir (Amiet, 1980, s. 143).

Tanrısal bir varlık olarak görülen Anzu, yukarıda da bahsedildiği gibi genellikle Lagaş kenti ve Ningirsu ile ilişkilendirilir (Ward, 1910, s. 34). Bunun yanında Enlil (Wiggermann, 1992, s. 152), Ninhursag (Winter, 1985, s. 15) ve Bau (Ward, 1910, s. 34) gibi farklı tanrılarla da ilişkilendirildiği görülmektedir. Ayrıca bereketi simgelemesi, hayvanlar hakimi (Breniquet, 2002, s. 165) ve ağılların koruyucusu (Van Buren, 1935, s. 237) olma gibi özelliklerine de vurgular yapılmıştır.

Tasvirleri

Anzu tasvirlerinin en erken örneklerinin MÖ 4. binyıl ikinci yarısında ortaya çıktığı görülmektedir. Bu erken örneklerde yer alan tasvirler, mühür ve mühür baskılarında karşımıza çıkar (Cholidis, 2003, s. 140). Bu buluntuların, eldeki veriler doğrultusunda, Uruk şehrinde ele geçtiği söylenebilir. MÖ 3. binyıl başlarına

¹ Bkz. The Electronic Pennsylvania Sumerian Dictionary (ePSD), anzud. (2022).

gelindiği zaman Anzu tasvirli eserler Güney Mezopotamya'da birçok şehirde görülmeye başlar ve buluntuların ağırlıklı olarak yine Uruk kentinden ele geçtiği görülür. MÖ 3. binyılın ikinci yarısının başından Akad devletinin kuruluşuna kadar geçen ve Mezopotamya kronolojisinde Erhanedan III olarak bilinen dönemde bu mitolojik varlığa ait tasvirli eserlerde sayısal olarak bir yoğunluk yaşanır. Mezopotamya'da Erhanedanlar Çağı III safhasında, buluntularının ele geçtiği coğrafyanın sınırları kuzeyde bugünkü Suriye sınırları içinde yer alan Ebla, Tell Brak, Tell Chuera gibi kentlere güneyde ise Basra Körfezi'ndeki Tarut Adası'na kadar genişler. Bu dönemde buluntularının yoğun olarak ele geçtiği merkez ise Lagaş kentidir. Akad Dönemi'nde ise bu mitolojik varlığa ait tasvirli eserlerin sayısında çok ciddi bir düşüş görülür. Akad Devleti'nin çöküşünden sonra III. Ur Dönemi'nde tasvirli eserlerde bir artış gözlenirse de Erhanedanlar III'teki popülerliğine asla ulaşamaz. Bu dönem eserlerinin yoğunluğu da yine Lagaş kentinden gelmektedir.

MÖ 2. binyıla gelindiğinde Mezopotamya ve Suriye'deki bazı yerleşimlerde Anzu tasvirleri karşımıza çıkmaya devam etmektedir. Ancak ele geçen eserler oldukça sınırlı sayıdadır. Bu dönemde genellikle çift başlı olan Anzu tasvirleri Anadolu'daki yerleşimlerde damga ve silindir mühür baskılarından bilinmektedir.

Kültepe

Kültepe, Kayseri'nin 20 km kuzeydoğusunda Sarımsaklı Ovası'nda yer almaktadır. Anadolu arkeolojisinde önemli bir yeri olan Kültepe, Höyük ve eteğinde bulunan Karum alanından oluşmaktadır. Höyük kısmında Erken Tunç Çağı (18-11), Asur Ticaret Kolonileri Çağı (10-6), Demir Devri (5-4), Hellenistik Dönem (3) ve Roma Dönemi (2-1) olmak üzere 18 yapı katından oluşan bir tabakalaşma mevcuttur (Kulakoğlu, 2011, s. 1014). Karum alanı ise sonuncusu iki evre olmak üzere 4 yapı katından oluşur ve yaklaşık 250 yıl kadar iskan edilmiştir. (Özgüç, 2005, s. 9). Yerleşim doğal yollar üzerinde bulunmasından dolayı her dönem önemli bir ticaret merkezi olmayı başarmıştır. Kent, MÖ 3. bin ve 2. binyılda Suriye ve Mezopotamya ile çok önemli ticari ilişkiler içerisine girmiştir (Kulakoğlu, 2018, s. 56; Özgüç, 2005, s. 8). MÖ 2. binyılda Mezopotamya'dan Kültepe'ye ticaret için gelmiş olan tüccarlar sayesinde Anadolu'ya yazının yanında birçok kültürel öğe de taşınmıştır (Kulakoğlu, 2011, s. 1028). Anzu tasvirleri de bunların arasında sayılabilir.

Kültepe'de Anzu

MÖ 2. binyılın ilk çeyreğinde Anadolu'nun en önemli kentlerinden birisi olan ve Mezopotamya ile yapılan ticaretin merkezi durumundaki Kültepe (Özgüç, 2005, s. 6), Güney Mezopotamya kökenli Anzu (Özgüç, 1965, s. 31) tasvirli eserler sayısı ve çeşitliliği açısından Anadolu'daki diğer çağdaşı yerleşimlerden ayrılmaktadır. Bu mitolojik varlığın Kültepe'de ele geçen tasvirlerini hem silindir mühür hem de damga mühür baskılarında görmekteyiz. Bu mühür baskılarında Anzu, hem çift başlı hem de tek başlı olarak iki ana tipte karşımıza çıkmaktadır. Çift başlı tasvirlerinde, her iki başı aslan şeklinde ya da bir başı aslan bir başı kartal şeklinde tasvir edildiği iki alt tip görülür.

Karum alanında Adad-sululi arşivinde bulunmuş ve Ga-lud adlı yerli bir tüccara ait olan Kt.a/k.1435 envanter numaralı silindir mühür baskısında (Özgüç ve Özgüç, 1953, s. 106) dört farklı Anzu tasviri, Anadolu tanrılarıyla birlikte tasvir edilmiştir (Ek 3). Kaniş'in baş tanrıçası ile ilişkili üç Anzu'dan ikisi tanrıçanın önünde gösterilmişken, birisi tanrıçanın altında yer alan sahnenin en alt kısmındaki iki boğa adamın arasında gösterilmiştir. Dördüncü tasvir ise bir ayağını boğanın üstüne basan hava tanrısının önünde, boğanın üstünde durmaktadır (Özgüç, 1965, s. 41-42). Kaniş'in baş tanrıçasının önünde yer alan iki Anzu tasvirinden önde yer alan kanatları kapalı bir biçimde tasvir edilmişken, arkadaki kanatları açık biçimde tasvir edilmiştir. Bu iki örneğin duruş biçimi MÖ 3. binyılda Mezopotamya'da karşımıza çıkmasına rağmen işlenişleri tamamen farklıdır. Buradaki tek bağlantı Anzu figürünün kendisidir.

En alttaki insan başlı boğalar arasındaki sahneye baktığımız zaman, bu tasvir geleneğinin Mezopotamya'da Erhanedanlar III dönemine dayandığı görülür. Anzu, genellikle Mezopotamya tasvirlerinde insan başlı boğanın sırtına konmuş ve onları sırtlarından ısırır biçimde gösterilmiştir (Fuhr-Jaepelt, 1972, s. 31). Suriye'deki Ebla kentinden ele geçen kakmalarda (Ek 4) (Matthiae, 1990, s. 35) ve Güney Mezopotamya'daki Ur kentinde (Ek 5) (Legrain, 1951, s. 13; Woolley, 1934, s. 345) bulunmuş olan bir mühürde ise Anzu, insan başlı boğalar arasında onları sırtından pençeleri ile kavrariken gösterilmiştir. Bu iki örnekte de insan başlı boğalar sırt sırta durmaktadır. Ancak Kültepe'de ele geçen bu baskıda insan başlı boğaların duruş biçimi bunlardan farklı olarak yüz yüze bakmaktadır. Burada Anzu tasviri insan başlı boğaları kontrol altında tutarmışçasına tasvir edilmiştir. Nitekim Lugalbanda mitinde vahşi boğaları güttüğü söylenir (Leick, 1991, s. 9). Bu sahnede de böyle bir durumdan bahsedilebilir. Bu mühürde yer alan son tasvirde hava tanrısının

önündeki boğanın üst kısmında Anzu, kanatları açık bir şekilde gösterilmiştir. Mezopotamya'da MÖ 3. binyıla tarihlenen, boğa sırtında yer alan Anzu tasvirleri ile karşılaşılır ancak bu tasvirlerde genellikle, insan başlı boğayla birlikte yapılmış tasvirlerinde olduğu gibi, Anzu boğayı sırtından ısırırken görülmektedir (Ek 6) (Parrot, 1948, s. 111). Bunun yanında Geç Uruk Dönemi'ne tarihlendirilen ve Uruk kentinde ele geçmiş bir mühür baskısında (Ek 7) tapınağa doğru ilerleyen alayın arkasındaki boğanın üstüne inmeye hazırlanan bir Anzu tasviri yer alır (Boehmer, 1999, s. 126). Kültepe'de ele geçen Kt.a/k.1435 envanter numaralı eserdeki sahnede, figürün boğanın sırtında mı yoksa onun üst tarafında mı olduğu net değildir. Ancak kanatları açık bir biçimde, belki de boğanın üzerine inmeye hazırlanmış gibi tasvir edildiği söylenebilir. Hem Mezopotamya'daki hem de Kültepe'deki bu örnekten Anzu tasvirinin bir alay içinde yer aldığı görülmektedir.

Anzu'nun Kültepe'de ele geçmiş tasvirlerinde MÖ 3. binyıl Mezopotamya etkileri açık bir şekilde izlenmektedir. Kültepe Karum alanında Uşur-ša-Istar arşivinde ele geçen Kt.n/k.1855B envanter numaralı (Ek 8) silindir mühür baskısı açılmamış bir zarf üzerinde yer almaktadır (Özgüç, 2006, s. 216). Bu silindir mühür baskısı üzerindeki tasvirlerin, Lagaş kentinde bulunmuş kireçtaşından yapılmış bir topuz başı (Ek 9) ile olan yakın benzerliği dikkat çekicidir. Bu benzerlik MÖ 3. binyıl Mezopotamya etkilerinin ve geleneklerinin hala devam ettiğinin net bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Erhanedanlar III dönemine tarihlendirilen bu topuz başında iki hizmetçinin takip ettiği bir figür, pençeleri ile iki aslanı kavramış Anzu'ya doğru ilerlemektedir. Ayrıca topuz başının üst kısmında Barakisumun isimli bir üst düzey memur tarafından Lagaş kralı Enannatum'a (I ya da II) adandığını anlatan küçük bir yazıt bulunmaktadır (Evans, 2003, s. 75-76; Parrot, 1948, s. 101). Topuz başı üzerindeki Anzu'nun kutsal bir konumda ya da tanrısal bir figür olarak işlendiği anlaşılmaktadır (Fuhr-Jaepelt, 1972, s. 49).

Kültepe'de ele geçen silindir mühür baskısında ise çift başlı tasvir edilmiş Anzu'nun karşısında iki figür görülmektedir. Bu iki eser arasında yaklaşık olarak beş yüz yıllık bir zaman farkı olmasının yanında, tasvirin çift başlı betimlenmesi gibi farklılıklara rağmen aynı konunun işlendiği ve Anzu'nun iki dönemin de mitolojik dünyasında benzer bir noktada olduğu ve yukarıda değinilen ilişkili olduğu tanrı ya da tanrıların tapınım gördüğü söylenebilir.

1955 yılında, Kültepe'nin höyük kısmında yer alan ve höyükteki 7.yapı katına² tarihlendirilen Waršama Sarayı'nın (Özgüç, 1999, s. 64) enkazında, Kt.g/t.280 envanter numaralı bir damga mühür baskısı (Ek 10) bulunmuştur. Bu damga mühür baskısında *guilloche* bandı ile çevrelenmiş kartal gövdesine sahip çift başlı bir yaratık görülmektedir. Bu yaratığın bir başı kartal bir başı ise aslan şeklinde tasvir edilmiştir (Özgüç, 1959, s. 45).

1949 yılında Karum alanında bulunmuş ve Ib tabakasına tarihlendirilen Kt.b/k.25 envanter numaralı damga mührün (Ek 11) dört baskısı ele geçmiştir. Bu baskıda da yine bir başı aslan bir başı kartal olan karışık bir mitolojik varlığın tasviri görülmektedir (Özgüç, 1989, s. 385; Özgüç ve Tunca, 2001, s. 89).

Bir diğer benzer mühür baskısı ise 1990 yılında yine Karum alanında bulunmuş ve II. yapı katına tarihlendirilen Kt.90/k.498 envanter numaralı eserdir (Ek 12). Yine diğer iki mühür baskısında olduğu gibi bir başı aslan bir başı kartal olan mitolojik bir varlık görülmektedir (Özgüç ve Tunca, 2001, s. 224).

Figürlerin işlenişi açısından farklılıklar görülmesine rağmen bu üç mühür baskısında da aynı mitolojik varlık tasvir edilmiştir. Bu üç örnekte gördüğümüz bir başının aslan bir başının kartal biçiminde yapılması, Anzu tasvirlerinde ilk kez karşılaşılan bir durumdur. Eldeki veriler doğrultusunda Anadolu'da ele geçmiş bu damga mühür baskılarındaki tasvir biçimi Mezopotamya'da görülmemektedir. Ayrıca ele geçen iki bullanın Karum alanındaki Ib yapı katına tarihlenmesi³ ve damga mühürlere ait olması bunların Anadolu kökenliler tarafından ya da artık Anadolululaşmış kişilerce kullanıldığını akla getirmektedir. Bunun yanında buradan yola çıkarak damga mühürler üzerinde görülen bu tasvir biçiminin Anadolu'ya özgü olduğu söylenebilir.

Sonuç

Kültepe'de ele geçen silindir mühür baskılarında yer alan Anzu tasvirlerine baktığımız zaman Mezopotamya'da gördüğümüz genel tanıma sadık kaldığı fakat bir takım Anadolulu özellikler de kazandığı açıktır. Anzu motifinin Kaniş'in baş tanrıçası gibi Anadolu tanrıları ile yan yana tasvir edilmesi (Ek 3) ve damga mühür baskılarındaki bir başının aslan bir başın kartal şeklinde yeni bir tasvirinin ortaya çıkması söz konusu bu duruma iyi bir örnek oluşturur. Ayrıca Kt.a/k.1435

² 7. yapı katı Karum alanındaki Ib yapı katı ile çağdaştır. Ib yapı katının terk edilmesine neden olan yangın Waršama Sarayı'nı da tahrip etmiş ve terk edilmesine neden olmuştur (Özgüç, 1999, s. 64).

³ Ib yapı katında Asurlu tüccarlara ait yazılı belgelerin sayısı oldukça azdır (Larsen, 2015, s. 68).

numaralı eserde olduğu gibi farklı tanrılarla birlikte tasvir edilmesi Anadolu inanç dünyasında yerinin netleşmediğine bir işaret olabileceken, aynı mühür üzerinde dört farklı duruş biçiminde tasvir edilmesi, onun farklı özelliklerinin tek bir konuda toplanmak istendiğini gösteriyor olabilir. Bu durumun Anadolu'ya özgü bir yenilik olabileceği akla gelmektedir. Çünkü Mezopotamya örneklerine baktığımız zaman Anzu'nun tek bir eser üzerinde farklı duruş biçimlerindeki tasvirleri Ur kentinde ele geçen, birbirinden farklı konuların işlendiği, iki mühür dışında görülmez.

Genel olarak baktığımız zaman Kt.n/k.1855B numaralı silindir mühür baskısındaki (Ek 8) Anzu tasvirinin ya da bu motifi oluşturan düşüncenin, Lagaş kralı Enannatum'a adanan topuz başı ile olan yakın benzerliği, MÖ 3. binyıl Mezopotamya geleneklerinin Eski Anadolu Üslubu'nda işlenmiş bu mühürde de devam ettirildiğini göstermektedir. Nitekim Eski Anadolu Üslubu mühürlerin Anadolu'da işlendiği genel kabul gören bir görüştür. Diğer taraftan Kt.a/k.1435 numaralı silindir mühür baskısında ise Anzu'nun aynı sahne içinde dört farklı duruş biçiminde gösterilmesi ve Anadolu tanrılar ile birlikte özellikle de Kaniş'in baş tanrıçasının etrafında tasvir edilmesi tamamen yeni bir duruma işaret etmektedir. Ga-lud isimli bir yerliye ait olan mühür bize bu mitolojik varlığın birtakım değişikliklerle Anadolu'ların mitolojik dünyasına da girmeye başladığını göstermektedir.

Kültepe'de ele geçen üç damga mühür baskısına baktığımız zaman ise aslan başlarının işlenişi ve duruş biçimi ve özellikle Warşama sarayında bulunan örnekteki (Ek 10) tasvirin kanat ve kuyruk tüylerindeki detaylar ve ayakların kartal pençesi şeklinde işlenmesi III. Ur Dönemi tasvirleri ile yakın benzerlik göstermektedir. Ancak bir başının kartal olarak işlenmesi tamamen farklı bir durumdur. Bu mitolojik varlık aslında bir başının kartal olması ile Anzu olma özelliğini yitirmiştir. Burada Anzu'dan esinlenilerek farklı bir mitolojik varlık yaratıldığı ya da H. Frankfort (1954, s. 135) ve T. Jacobsen'in (1976, s. 128) değindiği gibi eğer Anzu, tanrılarının tezahürü ya da onların bir yansıması ise burada iki farklı tanrının ya da iki tanrısal ögenin bir araya gelmiş olabileceği ya da birleştiği de söylenebilir. Bu veriler ışığında Anzu motifinin Mezopotamya'dan Anadolu'ya gelerek burada eski gelenekleri devam ettirirken birtakım değişimler de yaşadığı görülmektedir. Hem damga mühürler üzerinde hem de bir başın aslan bir başın kartal şeklinde tasvir edilmesi ve şimdiye kadar bu durumun başka bir bölgede tespit edilmemiş olması bunun Anadolu'ya özgü yeni bir tasvir biçimi olduğunu gösterir. Dolayısıyla söz konusu durum bu mühürlerin yerli Anadolu

halkına ait olma olasılığını güçlendirir. Böylece aslan başlı kartalın, Anadolu'nun yerli halkı tarafından yeniden yorumlanmaya başlandığını ve yerli mühür tipi olan damga mühürler üzerinde de bu ithal kavramın melezleşmiş (Larsen ve Lassen, 2014, s. 179) bir yorumunu kullandıkları söylenebilir.

Önasya'nın birçok bölgesinde olduğu gibi Anadolu'da da görülen Anzu tasvirleri, en popüler olduğu MÖ 3. binyılın aksine MÖ 2. binyıla gelindiğinde azalarak yavaş yavaş kaybolur. Eldeki veriler Anzu'nun Anadolu için MÖ 2. binyılın ilk çeyreğinde Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak adlandırılan döneme özgü bir unsur olduğunu düşündürmektedir. Mezopotamyalı tüccarların Anadolu'ya gelmesiyle birlikte Anadolu insanının hayatına giren bu ve bu tarz Mezopotamyalı unsurlar, Anadolu yerlilerinin birlikte yaşadıkları ve iş yaptıkları Mezopotamya insanının modasına uymaya çalıştıklarını gösterir (Özgüç, 1986, s. XVII). Ancak bu mitolojik varlığın Mezopotamyalı tüccarların Anadolu'yu terk etmesiyle ya da ticari sistemin çökmesiyle Anadolu insanının hayatından da çıkmış olduğunu görüyoruz. Bu durum neden Hitit Dönemi'ne tarihlenen herhangi bir Anzu tasvirinin henüz tespit edilmediğini de açıklar.

Kaynakça

- Alster, B. (1972). Ninurta and the Turtle, UET 6/1 2, Journal of Cuneiform Studies, 24, 120-125.
- Alster, B. (1991). Contributions to the Sumerian Lexicon, Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale, 85, 1-11.
- Amiet, P. (1980). *La Glyptique Mésopotamienne Archaique*. Paris: Éditions du Centre national de la Recherche scientifique.
- Black, J.A., Anthony G. (1992). *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia: An Illustrated Dictionary*. London: British Museum Press for the Trustees of the British Museum.
- Boehmer, R. M. (1999). *Uruk : Früheste Siegelabrollungen*. Mainz am Rhein: Verlag Philipp Von Zabern.
- Braun-Holzinger, E. A. (1987). Löwenadler. Ebeling, E. ve diğerleri (Yay. haz.). *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archaologie, band 7* içinde (s. 94-97). Berlin: Walter de Gruyter.

- Breniquet, C. (2002). *Animals in Mesopotamian Art*. Collins, B. J. (Yay. haz.). *A History of the Animal World in the Ancient Near East* içinde (s. 145-168). Boston; Köln; Leiden: Brill.
- Cholidis, N. (2003). Lion-Headed Eagle Pendant. Aruz, J. ve diğerleri (Yay. haz.). *Art of the First Cities: The Third Millennium B. C. From the Mediterranean to the Indus* içinde (s. 139-147). New York: Metropolitan Museum of Art.
- Collins, P. (2003). Inlays of Warriors, A Lion-Headed Bird, and Human-Headed Bulls or Bisons. Aruz, J. ve diğerleri (Yay. haz.). *Art of the First Cities: The Third Millennium B. C. From the Mediterranean to the Indus* içinde (s. 175-177). New York: Metropolitan Museum of Art.
- Evans, J. M. (2003). Mace-Head Dedicated for the Life of Enannatum. Aruz, J. ve diğerleri (Yay. haz.). *Art of the First Cities: The Third Millennium B. C. From the Mediterranean to the Indus* içinde (s. 75-76). New York: Metropolitan Museum of Art.
- Electronic version of Pennsylvania Sumerian Dictionary (ePSD), Babylonian Section of the University of Pennsylvania Museum of Anthropology and Archaeology.* (2022). <http://psd.museum.upenn.edu/nepsd-frame.html>
- Frankfort, H. (1954). *The Art and Architecture of the Ancient Orient*. Harmondsworth: Penguin.
- Fuhr-Jaepelt, I. (1972). *Materialien zur Ikonographie des Löwenadlers Anzu-Imdugud*. München (Druck) : Scharl + Strohmeyer.
- Jacobsen, T. (1976). *The Treasures of Darkness: A History of Mesopotamian Religion*. New Haven: Yale University Press.
- Jeremy B., George A., Postgate J.N. (2000). *A Concise Dictionary of Akkadian*, 2nd corrected ed. Weisbaden: Harrassowitz Verlag.
- Kulakoğlu, F. (2011). Kültepe-Kanesh: A Second Millennium B.C.E. Trading Center On The Central Plateau. Steadman, R. S., McMahon, G. (Yay. haz.). *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia: (10,000-323 BCE)* içinde (s. 1012-1030). New York: Oxford University Press.
- Kulakoğlu, F. (2018). Kaniş Karumu: Eski Asur Ticaretinin Anadolu'daki Başkenti. Adalı, S. F., Köroğlu, K. (Yay. haz.). *Asurlular-Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı* içinde (55-83). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Larsen, M. T. (2015). *Ancient Kanesh, A Merchant Colony in Bronze Age Anatolia*. New York: Cambridge University Press.
- Larsen, M. T., Lassen, A. W. (2014). Cultural exchange at Kültepe, Kozuh, M. ve diğerleri (Yay. haz.). *Extraction and Control: Studies In Honor of Matthew W. Stolper* içinde (s. 171-188). Chicago: Oriental Institute of the University of Chicago.
- Legrain, L. (1951). *Ur Excavation Vol. X, Seal Cylinders*. London: Oxford University Press.
- Leick, G. (1991). *A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology*. London: Routledge.
- Matthiae, P. (1990). Masterpieces of Early and Old Syrian Art: Discoveries of the 1988 Ebla Excavations in a Historical Perspective. *Proceedings of the British Academy*, 75, 25-56.
- Özgüç, N. (1959). Seals From Kültepe, *Anadolu*, 4, 43-53.
- Özgüç, N. (1965). *Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu*. Ankara: TTK.
- Özgüç, N. (1989). Bullae from Kültepe, Emre, K., Özgüç, T. (Yay. haz.). *Anatolia and the ancient Near East : studies in honor of Tahsin Özgüç*, içinde (s. 378-406). Ankara: TTK.
- Özgüç, N. (2006). *Kültepe-Kaniş/Neşa : Yerli Peruwa ve Assur-ımitti'nin Oğlu Assur'lu Tüccar Uşur-sa-Istar'ın Arşivlerine Ait Kil Zarfların Mühür Baskıları = Seal Impressions on the Clay Envelopes from the Archives of the Native Peruwa and Assyrian Trader Uşur-sa-Istar Son of Assur-ımitti*. Ankara: TTK.
- Özgüç, N., Tunca, Ö. (2001). *Kültepe-Kaniş: Mühürlü ve Yazıtlı Kil Bullalar: Sealed and Inscribed Clay Bullae*. Ankara: TTK.
- Özgüç, T. (1986). Kültepe-Kaniş II. Eski Yakınoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar, TTKY, V/41. Ankara: TTK.
- Özgüç, T. (1999). *Kültepe-Kaniş/Neşa Sarayları ve Mabetleri*, Ankara: TTK.
- Özgüç, T. (2005). *Kültepe Kaniş/Neşa*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özgüç, T., Özgüç, N. (1953). *Kültepe Kazısı Raporu, 1949, Ausgrabungen in Kültepe, Bericht über die im Auftrage der Türkischen Historischen Gesellschaft, 1949 durchgeführten Ausgrabungen*. Ankara: TTK.

- Parrot, A. (1948). *Tello; Vingt Campagnes de Fouilles (1877-1933)*. Paris: Albin Michel.
- Sarzec, E., Heuzey, Heuzey, L. A. (1884). *Découvertes en Chaldée*. Paris: E. Leroux.
- Thureau-Dangin, F. (1927). L'Aigle Imgi, *Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale*, 24, 199-202.
- Van Buren, E. D. (1935). A Problem of Early Sumerian Art, *Archiv für Orientforschung*, 10, 237-251.
- Ward, W. H. (1910). *The Seal Cylinders of Western Asia*. Washington D.C.: The Carnegie Institution of Washington.
- Wazana, N. (2008). Anzu and Ziz: Great Mythical Birds in Ancient Near Eastern, Biblical, and Rabbinic Traditions. *JANES*, 31, 111-135.
- Wiggermann, F. A. M. (1992). *Mesopotamian Protective Spirits: The Ritual Texts*. Groningen: STYX & PP Publications.
- Winter, I. J. (1985). After the Battle Is Over: The "Stele of the Vultures" and the Beginning of Historical Narrative in the Art of the Ancient Near East, *Studies in the History of Art*, 16, 11-32.
- Woolley, L. (1934). *Ur Excavation II, The Royal Cemetery: A Report on the Predynastic and Sargonid Graves Excavated Between 1926 and 1931*. New York: British Museum.

Summary

Depictions of lion-headed eagles so-called Anzu, originating from Southern Mesopotamia and appearing in the 4th Millennium BC, began to appear in Anatolia in the 2nd Millennium BC. In addition to this, Kültepe, the trade center of the period, comes to the fore as the site in which these depictions have been recovered at the most in Anatolia. The aim of this study is to view the status of the depictions pertaining to this mythological being in Anatolia in line with the artefacts recovered in Kültepe, and also to understand whether they remain as a foreign element displaying Mesopotamian characteristics when appearing into the Anatolia. Moreover, it includes determining the new attributes in depicting, if any, after coming to Anatolia. Moreover, it is aimed to clarify the meaning of the double-headed representation, one head depicted as a lion and the other as an eagle, seen on the stamp seals. Along with the above, it is intended to determine whether this mythological creature is 'anatolianized' or not, as a result of this study.

Anzu appears as a combination of a lion, the great threat for humans and animals on earth, and an eagle, the strongest living being in the sky. The body of this mythological creature is depicted as an eagle and the head as a lion head. Besides this description, the argument concerning whether the terms Anzu represent the lion-headed eagle is not well-based. The reason for this matching is the excerpt on Cylinder A belonging to Gudea, the Ruler of Lagash, recovered at Telloh and published by Thureau-Dangin. In the related excerpt, Gudea mentions that he impressed the stamp of Anzu, the emblem of his master Ningirsu, deeply onto a brick. In reference to the cuneiform text, the recovery of a brick with an impression of a lion-headed eagle in the excavations conducted at Telloh has brought to

mind the likelihood of a connection between this word and the lion-headed eagle. In addition, the fact that the lion-headed eagle is depicted along with Ningirsu on the Stele of the Vultures as an emblem of Ningirsu has set forth the idea that the word ANZU mentioned in the Gudea's text represents the lion-headed eagle, and a general opinion was formed in this manner.

In the Sumerian literary texts, ANZU has been told as a bird of prey dwelling in the mountains, and its most significant feature is its immense size. In the Lugalbanda Epic, it is told that ANZU's nest is in the trunk of a gigantic tree. It is also expressed in the literary texts that owing to its size the flapping of its wings causes whirlwinds and sandstorms.

Seen as a deity, ANZU is generally associated with the city, Lagash, and Ningirsu as mentioned above. Additionally, it is seen that it is associated with several gods such as Enlil, Ninhursag and Bau as well. Furthermore, it has also been emphasized that the attributes of ANZU include symbolizing plentifulness, being the ruler of the animals and the protector of the sheepfolds.

The earliest examples of the depictions of ANZU appear at the end of the 4th millennium BC in Southern Mesopotamia. In the beginning of the 3rd millennium BC, objects with depictions of ANZU appear in many cities in Southern Mesopotamia. During the period starting from the second half of the 3rd millennium BC to the beginning of the Akkadian Period and known as the Early Dynastic III Period in the chronology of Mesopotamia, there is a boom in the artefacts depicting this mythological creature. In the Early Dynastic III Period, the borders of the region where the finds are recovered extend to Syria in the north and to in the Persian Gulf in the south. In the Akkadian Period, there is a serious decrease in the number of artefacts with depictions of this mythological creature. After the collapse of the Akkadian Empire, even though there is an increase observed in the number of objects with relevant depictions in the Third Dynasty of Ur, it never reaches the acme seen in the Early Dynastic III Period.

In the 2nd millennium BC, ANZU depictions continue to appear in some of the settlements in Mesopotamia and Syria. However, the recovered artefacts are rather limited in number. In this millennium, depictions of ANZU, usually the double-headed ones, are known from the impressions of stamp seals and cylinder seals in the some settlements in Anatolia.

In the first quarter of the 2nd millennium BC, Kültepe, one of the most important cities in Anatolia and trade center with Mesopotamia, stands out among the other contemporary settlements in Anatolia with regard to diversity and the number of artefacts of Southern Mesopotamian origin with depictions of ANZU. The depictions recovered at Kültepe are seen both on the cylinder seal and as well as stamp seal impressions. ANZU appears as both double-headed and single-headed in the depictions on these seal impressions, composing two main types. The double-headed depictions are further divided into two subtypes as both heads in the shape of a lion's or one head in the shape of a lion's and the other in the shape of an eagle's. Single-headed depictions are also grouped under two subtypes as rendered in side view and in front view.

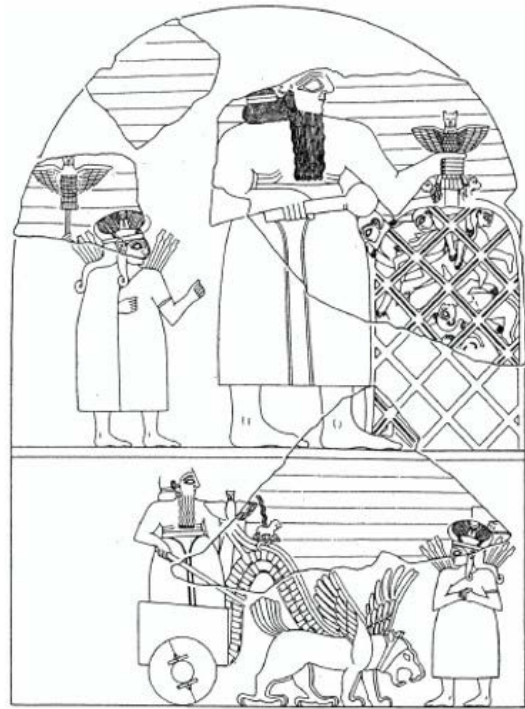
Looking at the depictions of ANZU on the cylinder seal impressions found at Kültepe, It is clear that it remained faithful to the general definition, but also acquired some Anatolian characteristics. The depiction of the ANZU motif on the same scene with Anatolian gods, such as the chief goddess of Kaniş is good example of this situation. Looking at the stamp seals, it is seen that the ANZU motif experienced some changes while continuing the old traditions here. The depiction of a head as a lion and a head as an eagle on stamp seals, and the fact that this situation has not been detected in any other region until now, claims that it is a new type of description peculiar to Anatolia. Therefore, this situation strengthens the possibility that these seals belong to Anatolian natives. Thus, it can be said that the lion-headed eagle began to be reinterpreted by the Anatolians and they used a hybridized interpretation of this imported concept on stamp seals, which are the local seal type.

Depictions of this mythological creature, seen in Anatolia and many parts of the Near East, unlike the 3rd Millennium BC, where it was most popular, gradually disappeared in the 2nd Millennium BC. The available data suggest that this mythological creature is an element specific to the period called the Assyrian Trade Colonies Age in the first quarter of the 2nd Millennium BC in Anatolia. This mythological creature, which entered the life of Anatolian people with Mesopotamian merchants, seems to have disappeared from the life of Anatolian people when the traders left Anatolia or the commercial system collapsed. This situation also explains that an artifact with the description of Anzu dating to the Hittite Period has not yet been identified.

Ekler:

Ek 1: Tello'da ele geçen aslan başlı kartal baskılı tuğla (Sarzec-Heuzey, 1884, Pl. 31bis No: 1)

Ek 2: Akbabalar Steli (Winter, 1985, Fig. 3, 8)

Ek 3: Kt.a/k.1435 numaralı silindir mühür baskısı (Özgüç, 1965, Fig 6)

Ek 4: Ebla'da ele geçen kakmalar (Collins, 2003b, Cat. 115b)

Ek 5: Ur'da ele geçen silindir mühür (Legrain, 1951, No_91)

Ek 6: Tello'da ele geçen bir kakmaya ait çizim (Parrot, 1948, Fig.27 h)

Ek 7: Geç Uruk Dönemine tarihlenen mühür baskısı (Boehmer, 1999, Abb.121)

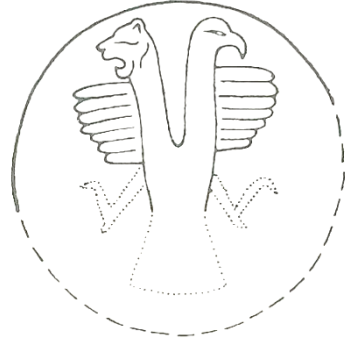
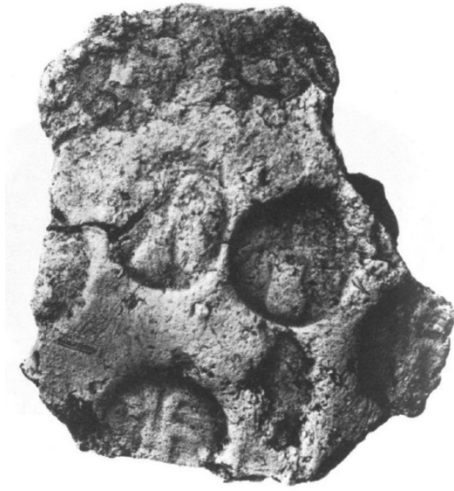
Ek 8: Kt.n/k.1855B numaralı silindir mühür baskısı (Özgüç, 2006, CS 652)

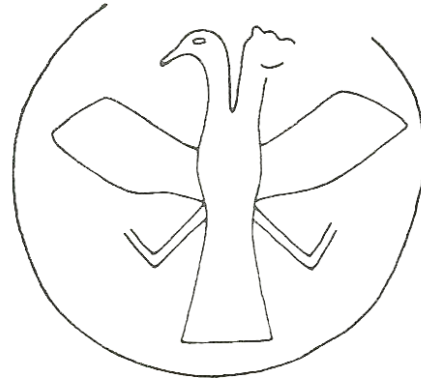
Ek 9: Barakisumun tarafından Lağaş kralı Enannatum'a adanan topuz başına ait çizim (Evans, 2003, Fig.28)

Ek 10: Kt.g/t.280 envanter numaralı damga mühür baskısı (Özgüç ve Tunca, St. 14)

Ek 11: Kt.b/k.25 envanter numaralı damga mühür baskısı (Özgüç & Tunca, St. 4)

Ek 12: Geçmiş Kt.90/k.498 envanter numaralı damga mühür baskısı (Fig 12. Özgüç ve Tunca, St. 71)